

KLEPET S KLEPETAVIMI PREDMETI. UVOD V TEMATSKI SKLOP

Jernej MLEKUŽ¹

COBISS 1.03

IZVLEČEK

Klepetski predmeti. Uvod v tematski sklop

Klepetski predmeti so postavljeni na mesto osrednjega interpretativnega orodja v razumevanju družbe, družbenih odnosov, kulture. A takšen zastavek nas ne sme zavesti. Klepetski predmeti se ne nanašajo le na določeno skupino, ampak so tudi konstitutivni del družbenih odnosov. Materialna kultura, kot jo poskuša konceptualizirati to uvodno besedilo, torej ni zgolj nekakšen medij za socialne odnose, ampak je sestavni del družbenih odnosov.

KLJUČNE BESEDE: predmeti, materialna kultura, kultura, družbeni odnosi, jezik

ABSTRACT

A Chat with Chatty Artefacts. Introduction to topic

Chatty artefacts are posited as a central interpretive tool in the understanding of society, social relations and culture. But we should not be misled by this conception. Chatty artefacts refer not only to specific groups, but are also a constitutive part of social relations. Material culture, as this introductory text attempts to conceptualize it, is therefore not merely some sort of medium for social relations, but is a component part of social relations.

KEY WORDS: artefacts, material culture, culture, social relations, language

Klepetači 1. nav. ekspr. živahno, sproščeno se pogovarjati o nepomembnih stvareh: spet klepeta pred hišo; klepetajo že celo uro / z njo rada klepetam se pogovarjam // govoriti, pripovedovati: ne ve, kaj klepeta / klepeta neumnosti / učenka rada klepeta (SSKJ)

KLEPETAVI PREDMETI?

Ali to pomeni, da predmeti govorijo? In če govorijo, kakšen jezik govorijo? Nedvomno govorijo drugačen jezik, kot ga govori jezik jezika – besed, stavkov, fonemov in drugih lingvistično pomenskih enot. V čem se torej razlikuje jezik predmetov od jezika jezika? Ali če vprašanje nekoliko drugače zastavimo – saj bi nas iskanje razlik v trenutku zape-

¹ Doktor znanosti, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana; e-naslov: mlekuz@zrc-sazu.si.

ljalo v na tem mestu veliko prezapleteno teoretsko razpravo:² čemu, zakaj smo to družčino besedil namenili *prav* predmetom, njihovim *zgodbam*?

Stvari, tako naravne kot človeško preoblikovane in oblikovane, v primerjavi s podobami, z idejami, govorom in s tekstom niso le reprezentacije, ampak imajo materialno prisotnost v svetu, ki ima materialne posledice. Predmeti torej obstajajo kot materialne, konkretne oblike in te so na tej stopnji neodvisne od kakršnekoli mentalne predstave o njih. Ta lastnost pa je ključ za razumevanje njihove pomembnosti in moči v (so)ustvarjanju kulture.³ Predmeti, materialna kultura niso kultura zato, ker predstavljajo pasivno, mrtvo, neživo okolje, v katerem ljudje delujejo, živijo, ampak zato, ker so aktiven, neločljiv, konstitutiven del (so)oblikovanja družbe in kulture, skupin in posameznikov, njihovih identitet, praks, nagnjenj, idr.

Predmeti torej niso besede. In ko govorimo o pomenu predmetov – kar pravzaprav počnemo v tem tematskem sklopu – smo, kot poudarja osrednja figura sodobnega preučevanja materialne kulture David Miller (1994: 397),⁴ bliže pojmu »biti« kot pa vpra-

² O razlikah med jezikom in predmeti glej npr. v Miller 1987 in 1994. Na tem mestu pa nekoliko drugačna opomba, ki jo lahko beremo kot uvod v naslednje opombe. – Jezik je nedvomno bolj sofisticirano orodje artikulacije. Arbitrarnost jezika namreč pomeni (skoraj) popoln prelom med znakom in označevalcem. Predmeti, na drugi strani, nikoli ne posedujejo povsem arbitrarnih in abstraktnih lastnosti. A ta lingvistična artikulacija le ni tako vseobsegajoča, kot se zdi. Otroška igra se pojavi v obdobju, ko razlikovanje med zavestnim in nezavednim postane izraziteje. Z razvojem jezika predmeti nimajo nikoli več tako vidnega mesta v našem izražanju. Ta lastnost v otroškem razvoju ima tudi analogijo v družbenozgodovinskem razvoju – z mestom predmetov v družbeni reprodukciji pred pridobitvijo veščine pisanja. Na tej stopnji so (bili) predmeti kot avtentično opredmetenje prednikov skupaj z oralno tradicijo temeljno sredstvo zagotavljanja kontinuitete socialne reprodukcije. Kot nadaljuje David Miller (1987: 99), to pomeni, da jezik razširja svoj vpliv na zavestno in skozi pisavo na eksplicitni svet znanja, medtem ko predmeti ohranjajo svoje mesto v urejanju nezavednega sveta. V nasprotju z Lacanovim razumevanjem jezika se zavestno v tej predmetno-lingvistični analogiji zdi skoraj v celoti dominirano z jezikom kot medijem mišljenja in izražanja, celotna površina kognitivnih procesov in namernih odzivov se torej izraža z jezikom in v jeziku. – Če torej socialne lastnosti predmetov niso tako očitne, kot so sicer predmeti »vidni«, je to verjetno vsaj delno krivo za našo nerazumevanje njihove pomembnosti. (To je verjetno tudi vzrok težavam razumevanja predmetov v okviru akademskega zanimanja, dominiranega z jezikom.) Predmeti se upirajo zavestni artikulaciji in so zaradi jezika na nek način »zavrti«.

³ Materialnost, stvarnost materialne kulture ni samo most, vez med mentalnim in fizičnim svetom, ampak tudi med zavestnim in nezavednim. Materialnost namreč predmete »naredi« stvarne in očitne ter tako povzroči, da so vključeni v nezavedno in nesprašujoče se vedenje. Ta odnos med predmeti in nezavednim pa, kot poudarja Miller (1987: 100), nikakor ni očitno. Konkretnost, fizičnost predmetov nas lahko zavede v povsem nasprotno sklepe: da je jezik tisti, ki organizira nezavedno, medtem ko so predmeti kot vidne podobe relativno površinski pojav. Miller (1987: 102) navede primer pohištva, stanovanjske opreme. Pri spoznavanju, razumevanju osebe, s katero se pogovarjamo v nekem z njim tesno povezanem prostoru, največkrat ni vtis stanovanjske opreme nič manj pomemben kot pa artikulirana samoizraznost jezikovne konverzacije. Ta primer ilustrira enega od številnih načinov, v katerem nezavedno, nelingvistični proces lahko obvladuje zavest in lingvistično artikulacijo. S tem seveda nočemo zanikati delne avtonomije zadnje, ampak želimo odpraviti njeno popolno avtonomijo.

⁴ Preučevanje materialne kulture ima predvsem v arheologiji in socialni antropologiji zelo dolgo in bogato tradicijo. A zdi se, da je bil narejen pomemben epistemološki premik s preučevanjem materialne kulture v sodobnih družbah, ki so ga vpeljali socialni antropologi v 80. letih prejšnjega stoletja.

šanju »reference«.⁵ V primerjavi z jezikom je torej pomen predmetov veliko težje ločiti od specifičnega družbenega konteksta, v katerega so umeščeni – ali če postavimo manj človekocentrično: v katerem živijo. (To bo verjetno tudi glavni razlog, zakaj raziskovanje materialne kulture oziroma jezika materialne kulture povzroča svojevrsten epistemološki pa seveda tudi metodološki problem).

In prav ta neponovljiv družbeni kontekst je tisto, kar zgodbe klepetavih predmetov naredi klepetave. Torej kot vsak govor, klepet, enkratne, neponovljive. A klepetavi predmeti ne le govorijo. Ampak tudi *radi* govorijo. To pač niso le govoreči predmeti, ampak so tudi klepetavi predmeti. A kaj pravzaprav pomeni, da *radi* govorijo? Med drugim pomeni tudi to, da imajo tudi *nekaj* za povedati. Vsi predmeti pač ne govorijo enako zanimivih zgodb.⁶ *Klepetavi predmeti* radi govorijo oziroma so njihove zgodbe zanimive *že* zato, ker so se znašli v novem družbenem kontekstu. Drugačnem od tistega, v katerem so bili navajeni živeti. In o čem nam govorijo ti rekontekstualizirani klepetavi predmeti?

KO PREDMETI SPREGOVORIJO O NAS IN DRUGIH

Taglmust govori zgodbo o tem, kako je to tuareško 'zagrinjalo', ki je bilo nekdaj pove-

Najvplivnejša dela iz tega časa so bržkone pionirsko *The World of Goods: Towards an Anthropology of Consumption* (Douglas in Isherwood 1980), zbornik *The Social Life of Things. Commodities in Cultural Perspective* (ur. Appadurai 1986) in knjiga *Material Culture and Mass Consumption* (Miller 1987). Nedvomno pomemben institucionalni mejnik pa je konec devetdesetih let ustanovitev revije *Journal of Material Culture*.

- ⁵ Mimogrede: v lingvistiki najdemo to analogijo v razlikovanju med semantiko, ki se ukvarja s pomenom besed, in pragmatiko, ki se ukvarja s tem, kako je pravzaprav beseda uporabljena v določenih govornih kontekstih. Seveda se lahko vprašamo, do katere mere je smiselno rigidno ločevanje med semantiko in pragmatiko, med pomenom in rabo. Raba namreč pomaga določati pomen, raba in pomen sta tako neločljivo povezana. Kot je že vztrajal, in to »semantiki« povsem predani Ferdinand de Saussure: jezik brez govora ni mogoč, in obratno. Seveda pa Saussurjevska dihotomija jezik/govor ni (povsem) primerljiva in analogna z dvojico semantika/pragmatika. Ločevanje pomena in rabe od Wittgensteina dalje nedvomno postaja vse bolj zabrisano. O tem neizbrisljivem partnerstvu pomena in rabe nam pravzaprav govori že znameniti Wittgensteinov (1980: 250) »govoreči lev«: »Če bi lev znal govoriti, ga ne bi mogli razumeti.« Zakaj torej leva ne bi razumeli, če bi znal govoriti? Na to stvarnik »govorečega leva« odgovarja takole: »[...] če pridemo v tujo deželo s povsem tujimi tradicijami; in to celo tedaj, če znamo jezik te dežele. Mi teh ljudi ne razumemo. (Pa ne zato, ker ne vemo, kaj govorijo sami sebi.) Ne moremo se v njih najti.« Za razumevanje jezika torej ni dovolj zgolj semantična raven (razumevanje pomena besed), ampak je potrebna tudi pragmatična raven (razumevanje rabe besed).
- ⁶ Več o tem glej v zborniku z naslovom *Material cultures. Why some things matter*, še zlasti uvod z naslovom, enakim podnaslovu zbornika (Miller 1998). (Pod)naslov implicira premik od splošnega vprašanja pomembnosti materialnih oblik na specifične analize določenih predmetov in predmetnih domen. Miller v uvodu opozori na pomensko razliko med *significant*, *important* in na drugi strani *matter*. Medtem ko prvi dve besedi kažeta predvsem na kriterije in besednjak raziskovalcev, se *matter* nanaša bolj na sodbe in jezik preučevanih. *Matter* torej zanimanje postavi predvsem na zadeve preučevanih. Miller idejo, koncept *mattering* še naprej razvija. Ta nikakor ni preprosta in enosmerna ter ne more biti zožena na preprosto vprašanje informatorju: »Does this matter?« Več o tem glej tudi v tem sklopu v prispevku O burkpomenih burekdarovanja neburekljudem.

zано predvsem z uravnavanjem odnosov med sorodniki in s selitvijo Tuaregov v urbana okolja, postalo pomemben predmet izražanja etnične identitete. Predmet je torej ostal znotraj etnične skupine, a s stiki z drugimi je pridobil nove, drugačne pomene. Drugačno zgodbo govorijo »belske« jedi na poročnih slavjih pri muslimanih v urbanem Burkina Fasu. Jedi, ki so prišle od drugod in so ljudjem tuje, gostiteljem omogočajo manifestirati njihov sodoben način življenja in napredno miselnost. Spet svojo zgodbo govorijo jedi (v veliki meri spomini nanje) med slovenskimi izseljenkami in njihovimi potomkami v Združenih državah Amerike. Jedi, ki izseljenke in njihove potomke povezujejo s kraji, od koder so prišli, so ključni element njihovih etničnih in intimnih identitet. In tudi zgodba, ki jo pripoveduje burek v Sloveniji, govori o etnični identiteti, a spet na samosvoji način. V soj žarometov je postavljen v priseljenskih družinah spečen burek, točneje tisti burek, ki postane predmet izražanja gostoljubnosti in obdarovanja zunaj etnične skupine. Kot vsako darilo postane stvar povezovanja, a hkrati s pomeni, ki jih nosi, tudi predmet razlikovanja. Jedi, ki pridejo s priseljenci v novo okolje, v Slovenijo, govorijo v še eni zgodbi. A v nasprotju s prejšnjimi so predmeti v tej zgodbi veliko manj klepetavi. Kaj to pomeni? S človekocentrične perspektive: visoko stopnjo pragmatizma v odnosu do prehranjevanja, fatalizem nasproti spremembam in omejitvam, odsotnost nacionalističnih prvin v utemeljitvah kulinarčnih izbir. Podobne jedi spregovorijo tudi v zadnji zgodbi, a tokrat se znajdejo v nekoliko obsežnejšem, evropskem prostoru. V nasprotju s prejšnjo pa te govorijo nekoliko paradoksalno zgodbo: da vključevanje prehranjevalne kulture drugih pravzaprav pomeni zavračanje svoje nacionalne drugosti kot take.

Klepetave predmete smo vzeli kot osrednje interpretativno orodje v razumevanju družbe, družbenih odnosov, kulture. V razumevanju nas in drugih. A takšen zastavek nas ne sme zavesti. Klepetavi predmeti se ne nanašajo le na določeno skupino. Le na nas in nanje. So tudi konstitutivni del družbenih odnosov. So torej nepogrešljivi v razumevanju in konstituiranju nas in drugih. Nekoliko drugače rečeno, materialna kultura ni zgolj nekakšen medij za socialne odnose, ampak je sestavni del družbenih odnosov.⁷ Zato v tem našem projektu nikakor ne gre za to, da bi materialnost postavili nasproti družbenemu. Nasprotno, gre za prikaz, kako je materialnost konstitutiven del družbenega, kako je družbenost nemogoča brez materialnosti. Kako »mi« in »drugi«, ko utišamo klepetave predmete, ostaneta le še besedi.

⁷ Z Millerjevimi besedami: »Kulturna avtentičnost predmetov ne izhaja toliko iz njihovega odnosa do nekega zgodovinskega stila ali proizvodnega procesa – z drugimi besedami, ne posedujejo nobene imanentne resnice ali laži – ampak prej iz njihove aktivne participacije v procesu oblikovanja družbenega subjekta, v katerem so neposredno konstitutivni v razumevanju nas in drugih« (Miller 1987: 215). – Če si za trenutek priključimo Bourdiejev (2002) koncept *habitusa*, se nam predmeti izkažejo kot osrednji element družbene reprodukcije, kot tesno vpeti v najbolj temeljne in skrite vidike socializacije. Ponujajo namreč nekakšno spravo med objektivističnimi pristopi in interpretacijami subjektive družbene vloge (kot aktivnega agenta). Predmeti se izkažejo kot mediatorji med subjektivnim in objektivnim svetom, kot instrumentalni v povezovanju teh osrednjih procesov abstrakcije in specifičnosti. Ta ekstremna vidnost in nevidnost predmetov pa verjetno v veliki meri vpliva, kot ugotavlja Miller (1987), na težkost razumevanja njihove pomembnosti za oblikovanje socialnih odnosov.

LITERATURA

- Appadurai, Arjun (1986). Introduction: Commodities and the Politics of Value. *The Social Life of Things. Commodities in Cultural Perspective* (ur. Arjun Appadurai). Cambridge in New York: Cambridge University Press, 3–63.
- Bourdieu, Pierre (2002). *Praktični čut I, II*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- Douglas, Mary in Baron Isherwood (1980). *The World of Goods: Towards an Anthropology of Consumption*. London in New York: Routledge.
- Miller, Daniel (1987). *Material Culture and Mass Consumption*. Oxford in New York: Blackwell.
- Miller, Daniel (1994). Artefacts and the Meaning of Things. *Companion Encyclopedia of Anthropology* (ur. Tim Ingold). London in New York: Routledge, 396–419.
- Miller, Daniel (1998). Why some things matter. *Material cultures. Why some things matter* (ur. Daniel Miller). London: UCL Press, 3–21.
- Wittgenstein, Ludwig (1980). *Filozofska iztraživanja*. Nolit: Beograd.

SUMMARY

A CHAT WITH CHATTY ARTEFACTS. INTRODUCTION TO TOPIC

Jernej Mlekuž

We have posited “chatty artefacts” as a central interpretive tool in the understanding of society, social relations and culture; in the understanding of ourselves and others. But we should not be misled by this conception. Chatty artefacts do not refer only to specific groups, only to ourselves and others, but are also a constitutive part of social relations. They are therefore indispensable to the understanding and constituting of us and others. Put slightly differently, material culture is not merely some sort of medium for social relations, but is a component part of social relations. Therefore our project is not about pitting the material versus the social. On the contrary, it is a demonstration of how the material is a constitutive part of the social, how sociality is impossible without materiality. How “ourselves” and “others” remain mere words when we silence these chatty subjects.